

Zingt speelt ter ere van dez' maged

Culemborgse voetnoot 2013-50

Genootschap A.W.K. Voet van Oudheusden

COLOFON

Culemborgse Voetnoten, nummer 50
ISSN: 0929-1334 december 2013,
Een uitgave van het 'Genootschap A.W.K. Voet
van Oudheusden'. Opgericht 14 oktober 1937

Redactie

J.G. Borggreve en Y.E. Jakobs-Lommers

Redactieadres

Mw. Y.E. Jakobs-Lommers
Kattenstraat 10, 4101 BM Culemborg
E-mail: voorzitter@voetvanoudheusden.nl
Bijdragen kunnen per e-mail worden gezonden naar de
redactie. Auteurs wordt verzocht zich te houden aan de
redactionele richtlijnen, die te lezen zijn op de website van
het Genootschap.

Vormgeving

Studio Bassa, Culemborg

Drukwerk

Grafische Industrie Verschoor, Culemborg

Secretariaat Genootschap

Dhr. J.G. Borggreve
Vanghoutstraat 1, 4105 HE Culemborg
E-mail: secretariaat@voetvanoudheusden.nl
Website: www.voetvanoudheusden.nl

Girorekening

50 23 582 t.n.v. Het Genootschap A.W.K. Voet van Oudheusden. IBAN: NL90 INGB 0005 0235 82 of BIC: INGBNL2A rek. 5023582
De contributie bedraagt € 15,00 per jaar. Een vrijwillige extra bijdrage stelt het bestuur bijzonder op prijs.

FOTO OMSLAG

*Antiphonarium Basiliense – gedrukt in Basel in 1488,
gebruikt als een koorboek tot in de 19de eeuw*

Redactioneel

MET ENIGE trots presenteert de redactie dit speciale nummer van de *Culemborgse Voetnoten*. Voor u ligt namelijk de 50ste editie en dat is toch wel een mijlpaal. Vele auteurs en redactieleden hebben in de loop der jaren aan ons tijdschrift meegewerkt.

Dit 50ste nummer dragen wij op aan drs. P.W. Schipper vanwege zijn afscheid van het Museum Elisabeth Weeshuis. Hij is daar 35 jaar conservator geweest en in die periode heeft hij van de toenmalige oudheidkamer een echt museum gemaakt. Daarnaast heeft hij voor ons Genootschap diverse lezingen gegeven en artikelen geschreven. Hopelijk blijft hij dat ook in de toekomst doen.

In deze Voetnoot vindt u ook een bijdrage van Ben Holtkamp over het oudste koor van Culemborg, het AMDG (Ad Majorem Dei Gloriam), dat dit jaar zijn 125-jarig bestaan heeft gevierd en waarvan Holtkamp al jaren dirigent is. Zijdelings wordt er ook ingegaan op het wel en wee van de parochie.

Tevens een bijdrage van Johan van Unen over de dinsdagmarkt, die vroeger zo succesvol was dat men zelfs besloot om op vrijdag ook een warenmarkt te houden. Er is nu weer sprake van het houden van een markt op vrijdag, omdat de dinsdagmarkt helaas slecht wordt bezocht.

Het laatste artikel bestaat uit oude kinderversjes die meester J.B. van de Ham verzamelde. Hij schreef destijds de versjes op die de spelende kinderen op het schoolplein zongen. Het toeval wil dat Peter Schipper eveneens oude kinderliedjes verzamelt en dat vroeger uit de nalatenschap van onder anderen J.B. van de Ham in 1928 de Oudheidkamer is opgericht.

U ziet. Zo is alles met elkaar verbonden.

Gregoriaans boek met het Introïtus (openingszang) van paaszondag. Piccolomini-bibliotheek, kathedraal van Siena.

Zingt speelt ter ere van dez' maged¹

HET KERKKOOR AMDG van de R. K. Barbarakerk te Culemborg bestaat in 2013 125 jaar. Het is daarmee het oudste koor van Culemborg. De afkorting A. M. D. G. staat voor Ad Majorem Dei Gloriam en dat betekent: Tot Meerdere Eer en Glorie van God. Dit was een geliefde uitdrukking van de paters Jezuïeten. Aangezien de Jezuïeten in 1888, toen het koor werd opgericht, de scepter zwaaiden in katholiek Culemborg is deze naam heel begrijpelijk. In dit artikel zullen we een kijkje nemen in de geschiedenis van dit koor tegen de achtergrond van de (kerk)muzikale ontwikkeling van de afgelopen eeuwen, toegespitst op de situatie in Culemborg.

Kerkmuziek de eeuwen door

De oudste kerkmuziek die wij kennen is het gregoriaans, genoemd naar paus Gregorius de Grote (circa 540-604). Gregorius heeft het gregoriaans zelf niet gecomponeerd, maar hij heeft zich er wel nadrukkelijk mee bemoeid. Het gregoriaans kent Joodse, Oos-

terse en Griekse invloeden. Het is eenstemmig, het werd dus niet begeleid. Meerstemmigheid bestond trouwens nog niet in de tijd van Gregorius. Het samen laten klinken van twee of meer verschillende tonen was nog onbekend. Je kunt je dat tegenwoordig bijna niet voorstellen!

Het gregoriaans ontwikkelde zich gelijktijdig met de liturgie waar het een onderdeel van was. Deze ontwikkeling ging langzaam maar zeker door tot aan het Concilie van Trente (1545-1563). Na dit concilie veranderde er liturgisch in feite niet veel, tot aan het Tweede Vaticaans Concilie (1963-1967). Een tamelijk stabiele periode van vier eeuwen dus. De kerkmuziek daarentegen ging wel met zijn tijd mee. De eerste meerstemmigheid ontstond waarschijnlijk aan het eind van negende eeuw. Gedurende de eeuwen die volgden ontwikkelde de meerstemmigheid zich. Het hoogtepunt van deze ontwikkeling werd in de renaissance bereikt met componisten als Josquin des Prez, Palestrina, Sweelinck en anderen. Getalenteerde musici konden de verleiding niet weerstaan om zich in Italië (Rome) in de kerkmuziek verder te bekwaamen. De eerder genoemde Josquin des Prez² werd

1 Er bestaat een eeuwenoud lied over Sint Caecilia, de patrones van de kerkmuziek, waarvan het refrein luidt: 'Komt, speelt ter ere van dez' maged. La sol fa mi re ut, fa sol la, Caecilia'.

2 Lees de roman 'Het motet voor de kardinaal' van Theun de Vries. Deze roman gaat over Josquin des Prez.

*Dirigent J.H.H. (Hannes)
van Veen. December 1965.*

geboren in de buurt van het Belgische Kamerik en zou van oorsprong Joosken Vanderweyden geheten hebben. Heel zeker is dit niet. Hij vertrok uiteindelijk ook in zuidelijke richting om in Milaan en Rome te studeren en te werken. Zo zijn er nog meer voorbeelden. De kerk heeft gedurende de eeuwen van haar bestaan het gregoriaans beschouwd als dé kerkmuziek bij uitstek, latere meerstemmige muziek vanaf de renaissance tot aan de romantiek werd door de kerk weliswaar toegestaan, maar eigenlijk nooit officieel erkend.

Na het concilie van Trente, in het bijzonder in de achttiende en negentiende eeuw, raakte het gregoriaans in verval, het werd in toenemende mate geweld aangedaan. Het toevoegen van een tweede stem aan het gregoriaans was geen zeldzaamheid. Het werd ook steeds vaker begeleid door het orgel en het was dan maar te hopen dat dit enigszins stijlzuiver gebeurde.

Ook kwam het voor dat profane muziek de kerk werd binnengehaald: in menige kerk hebben opera-

fragmenten, met aangepaste vrome teksten, de oren van de kerkgangers gestreeld! In de achttiende en negentiende eeuw ontstond er een praktijk, met name in stadskerken, waarbij missen door een vast orkest, compleet met pauken, werden begeleid. Door deze praktijken kwamen ook steeds meer vrouwen 'op het koor', terwijl dat eigenlijk niet toegestaan was. Deze wildgroei beviel de kerkleiding niet. Door het Motu Proprio³ van paus Pius X van 1903 werd aan deze ontwikkelingen een einde gemaakt. In sommige parochies waren deze praktijken al eerder verboden. De monniken van Solesmes in Frankrijk waren inmiddels al begonnen met de restauratie van het gregoriaans.

Paus Pius X heeft de nieuwe uitgaven van deze monniken als officiële edities aanvaard. De orkesten, met pauken en al, werden van het koor verbannen. Vrouwen en meisjes werd het weer verboden op het oxaal⁴ te komen. Het orgel werd in ere hersteld. Priesters werden op de seminaries in het vervolg veel beter onderwezen in de kerkmuziek. Er werden cursussen gregoriaans aangeboden voor kerkkoren, overigens altijd mannenkoren. Gemengde koren konden alleen gevormd worden door aan het mannenkoor een jongenskoor toe te voegen⁵. Veel (grotere) parochies beschikten inderdaad over een jongenskoor. Het Tweede Vaticaans Concilie heeft wel het een en ander op zijn kop gezet. De belangrijkste verandering was de invoering van de volkstaal in de liturgie. De laatste

tijd doet zich het verschijnsel voor dat er voor sommige behoudende groeperingen een uitzondering wordt gemaakt met betrekking tot de regels van na het Tweede Vaticaans Concilie. Zo is bijvoorbeeld in het centrum van Utrecht de Willibrorduskerk weer teruggekeerd binnen de gelederen van het aartsbisdom, nadat men daar 40 jaar lang onder leiding van pater Winand Kotte een behoudende koers heeft kunnen varen, tegen de wil van de bisschop. Deze revalidatie was mogelijk nadat sommige oude gebruiken weer toegestaan werden.

De situatie in Culemborg

Wat Culemborg betreft beperken we ons tot de oude Barbarakerk. In de jaren dat de oude Barbarakerk gesticht werd, in de veertiende eeuw, werd daar zeer zeker gregoriaans gezongen. In 1422 werd het Barbarakapittel gesticht met acht kanunniken. Deze kanunniken waren van goede komaf, hadden diensten-gevolge wel wat geld en woonden in de nabijheid van de kerk. Ze waren onder andere belast met de liturgie.

Enkele malen per dag kon men hen vinden in het koor van de Barbarakerk. Zij zongen daar uiteraard gregoriaans. De kanunniken werden bijgestaan door jongens van de Latijnse school, die ook onderricht werden in de kerkzang. Vier van deze jongens, de zogenaamde 'choralen' werden extra onderwezen en fungeerden als vaste zangertjes van de Barbarakerk⁶. De aanwezigheid van deze choralen maakte het moge-

3 Motu Proprio – Pauselijke mededeling (brief) geschreven op persoonlijk initiatief van de paus.

4 (Oxaal) Tribune aan de westzijde van de kerk boven de hoofdingang ten behoeve van het zangkoor.

5 In feite is hier nog geen sprake van gemengde koren, omdat het vrouwelijk geslacht ontbreekt!

6 Ter vergelijking: de dom van Utrecht had veertig kanunniken en zestien choralen.

lijk om meerstemmig te zingen. Deze gang van zaken duurde tot 1578. In dat jaar werd de kerk aan de katholieken onttrokken. De kerk beschikte in 1429 al over een orgel, maar in die tijd werd de koorzang nooit begeleid door een orgel. Wel werden de strofen of verzen van de zang soms afgewisseld door orgelspel, de alternatimpraktijk⁷.

Statie in de Papenhoek

Met de stichting in 1628 van een statie (schuilkerk) achter de huizen van de Papenhoek beschikten de Culemborgse katholieken weer over een eigen kerk. Vijftig jaar lang had men zich moeten behelpen met kerkdiensten in woonhuizen of schuren. In ieder geval zong men toen gregoriaans, omdat dat nu eenmaal de officiële zang van de kerk was. Pas na het tweede Vaticaans Concilie, in 1967, was het gregoriaans niet meer verplicht. In het begin van de zeventiende eeuw ging men steeds vaker de zang met orgel begeleiden, ook het gregoriaans. In de statie aan de Papenhoek is een orgel aanwezig geweest, al is niet bekend wie het gemaakt heeft en wanneer. Wel weten we dat jonkheer Emanuel Frederick van Montfoort aan het einde van de zeventiende eeuw zeer waarschijnlijk organist was van de roomse statie. Opmerkelijk is dat hij behalve houtvester van graaf Georg Frederick van Waldeck Pyrmont, die Luthers was, ook een verdienstelijk orgelmaker was. Hij bouwde in 1696 een nieuw orgel voor de Lutherse kerk in de Ach-

terstraat. Het is dus goed mogelijk dat het orgel van de roomse statie in de Papenhoek ook van zijn hand was. Van Montfoort was ook schepen van Culemborg. Dit laatste toont aan dat katholieken in die tijd wel degelijk tot belangrijke posten door konden dringen. Op 26 januari 1697 werd hij in de oude Barbarakerk begraven. Gedurende de zeventiende en achttiende eeuw zal de katholieke kerkmuziek in Culemborg de zelfde ontwikkeling hebben doorgemaakt als elders het geval was: verval van het gregoriaans, het binnenhalen van profane muziek en het zingen van devotieliederen.

Waterstaatskerk

In 1820 verschijnt er een koorreglement. Vermoedelijk zal de komst van de twee roemruchte paters De Hasque en Wolff in 1817 hieraan debet zijn geweest. Zij bliezen de parochie nieuw leven in. Dat was hard nodig, omdat twee eeuwen onderdrukking als gevolg van de reformatie hun sporen hadden nagelaten. De nieuwe kerk was niet lang daarvoor in gebruik genomen en nu was blijkbaar het zangkoor aan de beurt. In artikel 1 van het reglement staat het volgende te lezen:

Het ambt of de bediening van zanger onmiddellijk volgende op dat van priesters of geweide Dienaren der Kerke Gods, zoo is het eene vereischte dat alle de leden van het Choor zich geene gewoonte maken van vloeken, zweeren, dronkenschap, vechterijen enz. zullende diegeenen welke zich aan soortgelijke wandaden schuldig mogten maken, en zich na herhaalde vermaningen tot beterschap door den tijdelijken pastoor, niet gebeterd hebben, als lid van het

⁷ Afwisseling tussen vocale en instrumentale verzen of coupletten.

*Het koor tijdens een huwelijksjubileum van een koorlid.
Dirigent Ben Holtkamp.
9 september 1978.*

choor bedankt worden, en op het zelve niet mogen verschijnen of toegelaten worden.

Koorzangers, in die dagen uitsluitend mannen, waren van goede afkomst. Ze moesten kunnen lezen en schrijven, wat toen zeker niet vanzelfsprekend was. Bovendien moesten ze om lid te worden twee gulden storten in de koorkas en twaalf stuivers betalen aan de orgeltrapper. In die tijd was dat een behoorlijk bedrag. Dit geld kregen ze overigens nimmer terug. In het reglement wordt tamelijk nauwkeurig beschreven

waar men zich aan te houden had. Er is ook veel doorgehaald en veranderd, wat er op duidt dat niet alle bepalingen even praktisch waren. Het koor had een bestuur, *directie* genaamd, bestaande uit de pastoor en een kerkmeester. Later werden daar de eerste voorzanger, de eerste organist en de eerste secretaris aan toegevoegd. Er was ook een *choormeester*, deze had geen zitting in het bestuur, maar handelde in overleg met de secretaris de spoedeisende gevallen af. De secretaris was tevens penningmeester. Inkomsten kwamen onder meer van 1e klas uitvaarten, plaatsengeld en

Op 31 december 1980 verwisselden Anthony Zielhorst en Ben Holtkamp van functie. Dit gebeurde door symbolisch de stemvork en de orgelsleutel aan elkaar te overhandigen. (foto: Frans Verdonk)

boetes. Eénmaal per jaar, op de zondag vóór Sint Caecilia (22 november) werd het geld verdeeld onder de leden. Het koor repeteerde in de zomer slechts eenmaal per maand en in de winter elke week. Je vraagt je dan toch af hoe de kwaliteit van de koorzang was, met name 's zomers!

De oprichting van AMDG

Met de meeste katholieke kerkkoren is en was het gewoonlijk halen en brengen: perioden van bloei werden afgewisseld door mindere tijden. Tegen de tijd dat de nieuwe neogotische kerk in 1886 gereed kwam bevond het koor zich kennelijk in een dip. In de Culemborgse Courant van begin december stond het namelijk het volgende vermeld:

Gedurende de plechtige Hoogmis werd onder directie van

den heer Olyslager de liturgische kerkmuziek met goed gevolg uitgevoerd door de Zangvereniging van de Sociëteit Sint Joseph, die voortaan als zangkoor blijft fungeren.

We kunnen hieruit afleiden, dat het eigenlijke kerkkoor niet goed genoeg was voor deze plechtigheid en dat daarom het koor van de Sociëteit van stal gehaald werd. Het is aannemelijk dat er een aantal heren lid was van beide koren, zodat deze hele kwestie ook weer niet al te ingrijpend is geweest. Het duurde overigens nog anderhalf jaar alvorens AMDG echt opgericht werd. Dat de oprichting in 1888 plaatsvond weten we omdat in het repetitielokaal jarenlang een afbeelding hing die herinnerde aan het 60-jarig bestaan van AMDG in 1948⁸. A. J. J. Olijslager werd per 1 juli 1888 aangesteld als dirigent/organist van de parochie. Deze datum zal dan ook wel het begin zijn geweest van kerkkoor AMDG. Het koor had veel werk, behalve de hoogmis op zondag werd het koor ook geacht te zingen tijdens het Lof⁹. Enkele keren per week was er in de vroege avond een Lof. Tijdens zo'n lof werd het allerheiligste (een grote hostie) door de priester uitgesteld in een fraaie monstrans. De aanwezige parochianen aanbaden dit allerheiligste. In die tijd bestond nog de zogenaamde zondagsplicht: iedere katholiek was verplicht op zondag naar de kerk te gaan. Er waren vaak wel vier of vijf missen. Eén daarvan was de hoogmis, daar werd door het koor gezongen. De

- 8 In 1988 bestond het koor honderd jaar. Men had dit niet opgemerkt en daarom is het eeuwfeest niet gevierd! Ter compensatie werd in 1998 het 110 jarig bestaan wel gevierd.
- 9 Het lof is de benaming voor een katholieke gebedsdienst met zang, waarbij het Allerheiligste (de heilige Hostie na de consecratie) aanbeden wordt.

andere missen waren 'stil'. Geen zang dus. Deze missen duurden niet lang en werden daarom druk bezocht. Een goede katholiek ging natuurlijk naar de hoogmis en ook naar het Lof.

Het koor zong ook bij uitvaarten. Aanvankelijk werden alleen de uitvaarten van gegoede parochianen gezongen. Arme mensen die geen uitvaart konden betalen kregen een 'stille' uitvaart. De Culemborgse parochie was groot, diensgevolge waren er dus ook veel uitvaarten. De koorzangers onderbraken dan hun dagelijkse werk om te komen zingen. Gelukkig worden tegenwoordig nagenoeg alle uitvaarten gezongen. AMDG zong altijd gregoriaans, dat was immers verplicht. Er waren twee belangrijke boeken: het Liber Usualis en het Graduale. In deze boeken stonden vrijwel alle voorgeschreven gezangen.

Gregoriaans is niet eenvoudig, daarom werden er af en toe cursussen georganiseerd voor koorzangers om zich in deze prachtige zangkunst te bekwamen. Soms ging het niet goed met de uitvoering van het gregoriaans, het koor werd dan door de pastoor berispt. In 1924 was de uitbrander van de pastoor zelfs de aanleiding om het Ceciliafeest te annuleren. Dat was veelbetekenend!

AMDG zong uiteraard ook meerstemmig. Met name in het begin van de twintigste eeuw werd er zeer veel gecomponeerd voor kerkkoren. Missen voor mannenkoor met orgelbegeleiding hadden de voorkeur. Deze missen noemde men: 'muziekmissen'. Alsof of het gregoriaans en overige a capella zang geen muziek was! Het gebeurde ook wel eens dat een aantal heren zich tijdens de preek terugtrok in de torenkamer om te kaarten of zelfs te roken. Ze zorgden er wel voor dat ze bij het Credo weer present waren. Als de pastoor daar

achter kwam volgde een ernstige reprimande! Gelukkig deden niet alle zangers hier aan mee.

Het repeteren gebeurde na 1888 wekelijks. Er werd gerepeteerd in de kerk op het oxaal, ook in de winter, als het steenkoud was. Een tijd lang repeteerde het koor in de armenkamer, die tegenwoordig als dagkapel gebruikt wordt. Ook daar kon het vinnig koud zijn. Een bepaalde periode repeteerde het koor bij de zusters in het Mariakroon. De laatste 40 jaar repeteert het koor in de bij-sacristie.

Tweede Vaticaans Concilie

Als gevolg van het Tweede Vaticaans Concilie werd het ook mogelijk voor vrouwen om in het kerkkoor te zingen. Er moest wel toestemming worden

Diner t.g.v. het Caeciliafeest te Meteren. Enkele leden hielden een voordracht.

*Het kerkkoor AMDG in 2011.
(foto: Jan Copier)*

gevraagd aan kardinaal Alfrink, maar dat was geen probleem. Voor de heren van AMDG werd het te zwaar om behalve de zondagse diensten, de talrijke uitvaarten en huwelijken te zingen. Daarom was een dameskoor voor huwelijken en uitvaarten een uitkomst. Dit koor startte op 1 januari 1963 en bestaat derhalve dit jaar 50 jaar! Spoedig gingen deze dames ook meezingen met de heren van AMDG, eerst af en toe, maar in 1971 werd het dameskoor een officieel onderdeel van AMDG. Het was nu mogelijk om muziek uit te voeren voor gemengd koor van componisten als Mozart, Haydn, Bruckner, en anderen. AMDG deed dit met groot enthousiasme. Het concilie had ook als gevolg dat het koor moest verhuizen: Vrijwel alle kerkkoren zongen vroeger op het oxaal, achter in de kerk boven de ingang. Daar stond ook het orgel. Het orgel van de Barbarakerk was in 1971 bijna onbespeelbaar geworden en was daarom aan restauratie

toe, actie was dus gewenst. Pastoor Norbert Slegers heeft toen op doortastende wijze het orgel laten restaureren en meteen beneden in het priesterkoor laten plaatsen, het koor moest, met het orgel mee, naar beneden verhuizen. Dit alles geheel in overeenstemming met de uitkomsten van het concilie. Dit werd niet door alle koorleden in dank afgenomen. Na enige tijd raakte men er aan gewend en nu is de plaats vóór in de kerk vanzelfsprekend.

Jongenskoor

Twee maal is er een poging gedaan om een jongenskoor op te richten. Rond 1922 werd er door dirigent L. Wüst een jongenskoor opgericht. De jongens zongen af en toe mee met de heren van AMDG. In de bibliotheek van het koor is nog wel wat muziek te vinden uit die tijd. Hoe succesvol dit jongenskoor was is niet bekend. Het is ook niet precies bekend wanneer dit jongenskoor ophield te bestaan. Na 1960 kwam er weer een jongenskoor, opgericht door pater Pannekeet. Het jongenskoor van pater Pannekeet zong behalve latijnse gezangen ook al nederlandstalige muziek. Dit laatste jongenskoor bestond niet lang. Enkele jaren later kwam er een kinderkoor, jongens en meisjes, dat voornamelijk los van AMDG opereerde.

Bijzondere fenomenen

Enkele bijzondere fenomenen mogen niet onvermeld blijven. Het zijn zaken die bij alle katholieke kerkkoren bekend waren: de dirigent werd steevast directeur

genoemd. Kerkkoren hadden eigenlijk geen voorzitter. De pastoor vervulde deze functie en werd president genoemd. Tot op heden is dit nog het geval bij AMDG. Wel is er nu ook een (leken)voorzitter. Koorzangers konden goed feesten, het jaarlijkse Ceciliafeest bijvoorbeeld was een begrip. De H. Cecilia is de patrones van de (kerk)muziek. Haar feestdag is op 22 november. Rond die datum is er altijd een ledenvergadering, die eindigt met 'drankjes en hapjes'. In de begintijd van AMDG werd het feest gehouden in hotel Vulto, tegenover de kerk. 's Morgens vroeg was er een gezongen mis met een ontbijt en 's avonds feest bij Vulto. De *twee-minuten-speech* was een begrip, alhoewel nergens vermeld staat wat dat precies inhield. Er was volop drank en verder werden er om 23.30 uur *warme worst, gehakt en croquetten* geserveerd. Gedurende de hele avond stond de zaal blauw van de rook want veel zangers rookten gaarne een goede sigaar. Dat deden ze trouwens ook tijdens de repetitie. Pas in de jaren tachtig kwam aan deze gewoonte een eind.

Ook koorreisjes waren zeer populair. Soms gingen de zangers een heel weekend weg. Men ging onder andere naar Zuid-Limburg, Luik, Luxemburg, Koblenz voor een Rijnreis en naar Brussel. In 1953 reisden de zangers af naar Rosfort in Luxemburg. Men zou daar op zondag in de parochiekerk de hoogmis zingen. Op zaterdagavond hadden de zangers echter te diep in het glaasje gekeken, met als gevolg een bedroevende afgang op zondag! Op zondag 24 augustus 1958 maakten de heren een reisje naar Arnhem, vervolgens via de Veluwe naar Amsterdam voor een rondvaart, diner en een voorstelling van Johan Kaart. Daarna een afzakkertje. De heren vertrokken 's morgens om 8 uur en waren om 2 uur in de nacht weer

terug. Het koor ging met enige regelmaat zingen in een andere parochie, dat was een populaire bezigheid. Vaak werd er meteen een gezellige dag aan verbonden. Het koor van die andere parochie kwam dan in Culemborg zingen. Een uitwisseling dus. De uitgebreide koorreisjes behoren tot het verleden, maar het zingen in andere kerken komt nog wel eens voor.

Titelpagina van Missa Eucharistica van Don Lorenzo Perosi. Deze mis is momenteel (najaar 2013) weer in studie voor de kerstnachtdienst. Muziek van Perosi werd altijd graag gezongen

Concurrentie

AMDG is tot tweemaal toe geconfronteerd met concurrentie. In 1967 werd voor de houten noodkerk in Terweijde een klein koor opgericht. Het was ooit de bedoeling dat er in Terweijde en de Voorkoop een nieuwe parochie zou komen. Deze parochie zou Sint Jan de Doper als patroon krijgen, een soort vervolg op de Sint-Janskerk die tot 1826 in de binnenstad te vinden was. In het parochiearchief is zelfs een ontwerptekening aanwezig van deze eventuele kerk van de hand

van architect Theo Ausems. De parochie en de bijbehorende kerk zijn er echter nooit gekomen. De jaren door heeft AMDG een zekere haat-liefde verhouding gehad met het Sint-Janskoor, er waren altijd wel wat wrijvingen. Tegenwoordig verloopt de samenwerking een stuk beter. In die zelfde tijd werd er ook nog een jongerenkoor opgericht, die jongerenvieringen, zogenaamde *beatmissen* ging verzorgen. AMDG had daar eigenlijk geen last van, maar toch werd er wel met argusogen gekeken naar het kerkbezoek bij deze vieringen, want daaraan kon je immers de populariteit aflezen van het nieuwe koor. Het jongerenkoor scoorde wat dat betreft goed, maar is voor AMDG nooit echt een bedreiging geweest.

De tien geboden

De katholieke kerk kende naast de bekende tien geboden ook nog vijf geboden, die niet uit de bijbel afkomstig waren: de Vijf Geboden van de Heilige kerk. Deze vijf geboden waren bedoeld om de parochianen te herinneren aan hun kerkelijke plichten. Voor koorzangers werd daar in het begin van de vorige eeuw een variant op gemaakt:

- 1 Wees een man van geloof en gebed.
- 2 Spreek de taal der kerk nauwkeurig uit en tracht ze te verstaan.
- 3 Heb liefde voor het gregoriaans en leer het grondig.
- 4 Heb grote zorg voor de korte antwoorden.
- 5 Zing alleen goedgekeurde muziek.
- 6 Zing niet wat boven uw krachten gaat en niet is voorbereid.

- 7 *Let op goed stemgebruik.*
 8 *Zing om te stichten niet om te schitteren, zoek geen solo's.*
 9 *Verzuim geen enkele repetitie, wees niet lastig voor den directeur.*
 10 *Bevorder de kerkelijke volkszang.*

- 1 *Bid als ge niet zingt.*
 2 *Loop niet rond.*
 3 *Gebruik het misboek.*
 4 *Kom niet te laat.*
 5 *Geef u op als lid van den 'bond voor retraiten van kerkzangers'.*

Organisten en dirigenten

Dirigent

1888-1917	A.J.J.M. Olijslager. (tevens organist)
1917-1919	Kapelaan Koelman
1919-1922	kapelaan Stoverinck
1922-1930	L. Wüst
1930-1932	A. Benda
1932-1940	meester Herscheid
1940-1965	J. H. H. (Hannes) van Veen
1965-1968	Leo van Weerde
1968-1974	Laurens Krouwel
1974-1974	Leo van Weerde
1974-1981	Ben Holtkamp
1981-1993	Anthony Zielhorst
1993-1997	Peter Elbertse
1997-2003	Paul Bocken
2003-heden	Ben Holtkamp (tevens organist)

Organist

1888-1924	A.J.J.M. Olijslager (tot 1917 tevens dirigent)
1924-1972	A. Benda
1972-1981	Anthony Zielhorst
1981-heden	Ben Holtkamp (vanaf 2003 tevens dirigent)

Toekomst

De secularisatie in Nederland slaat behoorlijk om zich heen, met als gevolg een teruglopend kerkbezoek. Uiteraard zijn de gevolgen van dit verschijnsel ook voelbaar bij AMDG. Het ledenaantal daalt en een toenemende vergrijzing van het ledenbestand is een feit. Niettemin is het koor nog springlevend. Nog steeds is het in staat om af en toe een klinkende prestatie te leveren. Wat de toekomst brengen moge, we weten het niet. In ieder geval zal AMDG, zolang het gegeven is, enthousiast verder gaan.

BRONNEN

Geschiedenis van de katholieke kerkmuziek. Drs. J. A. Bank
Amsterdam 1947.

AMDG 110 jaar. 1888-1998, Ben Holtkamp, Culemborg
1998.

Ach Lieve Tijd. Dertien eeuwen Utrecht en de Utrechters. Div.
auteurs. Utrecht 1984.

De Latijnse School te Culemborg. Dr. H. W. Fortgens en mr.
P. J. W. Beltjes.
Vereniging Gelre 1953.

Vanuit het archief: Een tweede Vrye Weeck-merckt binnen Culemborch

OP VRIJDAG 29 juni 2012 stond er een artikel in ‘De Zakengids’ dat handelde over het verloop van de Culemborgse weekmarkt. De gemeentelijke marktcommissie wil de kooplieden van de wekelijkse versmarkt verplaatsen van de Varkensmarkt naar de ‘grote’ Markt. Die zou dan weer goed gevuld zijn. In betere tijden stonden er zelfs kramen in de Zandstraat en Prijssestraat. Er wordt tevens gemeld dat de versmarkt al zeker driehonderd jaar zijn plaats heeft op de Varkensmarkt. Tijd dus voor een archiefonderzoek.

Het geheel nieuwe Regionaal Archief Rivierenland in Tiel ziet er fantastisch uit. Na een periode van tientallen jaren behelpen is er nu alle ruimte en comfort om goed onderzoek te doen. De archieven van Culemborg zijn hier in goede handen. In het Oud Archief Culemborg (OAC toegang 0826) staat in ‘Culemborgse Handvesten’ (inventaris nummer 2020) een mooie verordening over de Culemborgse weekmarkt gemaakt op 3 november 1667.

Hierin wordt melding gemaakt dat de wekelijkse dinsdagmarkt op 23 januari 1609 officieel is ingesteld door graaf Floris II. In het boek ‘historische beschrijvingen van Culemborg’ van Voet van Oudheusden staat op bladzijde 428 het volgende. In 1609 waren er

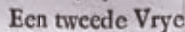
arresten strijdende tegen de oude privilegiën, bij vorige Heren aan deze marktdag vergund. Daarom heeft Floris II deze vrijheid bij edict vernieuwd en doen publiceren. De wekelijkse dinsdagmarkt is dus al veel ouder dan vierhonderd jaar.

Op 3 november 1667 wordt gemeld dat de dinsdagmarkt zo is toegenomen dat er een tweede weekmarkt ingevoerd wordt. Dit is het werk van graaf Georgh Frederick van Waldeck Piermont. Men was tot de conclusie gekomen dat dit tot profijt van de stad, en gerief van de inwoners zou zijn. De tweede weekmarkt vond plaats op vrijdag. Deze markt kreeg dezelfde privilegiën en rechten als de dinsdagmarkt. Dit waren zogenaamde vrijmarkten. Dat betekende o.a. dat uitheemse personen en goederen niet gearresteerd konden worden. Handelaren mochten donderdagmiddag na vijf uur hun marktplek innemen en dienden uiterlijk op zaterdagochtend om zes uur weg te zijn. Dit heeft natuurlijk alles te maken met het feit dat men in die tijd nog niet zo mobiel was als nu. Om een ieder van de invoering op de hoogte te stellen is deze op dinsdag 26 november 1667 vanaf de pui van het stadhuis afgeroepen, en op de stadspoorten aangeplakt. Dit is een van de eerste ordonnanties die gedrukt zijn. De drukker was de Culemborgse Laurens Hammius. Boeckverkooper woonende op de Merckt.

Tevens is er gelijktijdig een extra schiet-schuit verbinding op Utrecht ingevoerd. Hieruit is dus te concluderen dat er ook grotere bulkpartijen verhandeld werden, die vervolgens door handelaren elders weer verkocht werden. De boot diende overdekt te zijn, en iedere vrijdagmiddag precies om één uur te vertrekken. Dit tijdstip was zo gekozen, omdat men dan zelfs met tegenslag uiterlijk op zaterdagochtend zes uur bij de Utrechtse stadspoort zou zijn wanneer deze opening. Men was dan nog vroeg genoeg om een mooi plaatsje op de markt uit te zoeken. De passagiers hadden het recht om de nacht op de boot door te brengen. Dus bij een voorspoedige reis, zal men toch niet veel eerder van boord gegaan zijn. Voor een kind op de schoot van de moeder hoefde niet betaald te worden. Evenals een mand of pakket dat op schoot gehouden kon worden. Voor pakken en zakken diende betaald te worden volgens de verordening van marktschippers. De tocht ging over de Lek naar Vreeswijk en van daar over de Vaartse Rijn naar Utrecht. Waar men bij de Tolsteegpoort in de stadsbuitengracht uitkwam. Het

personentarief van hier op de vaart was drie stuivers. Vermoedelijk wordt hier Vreeswijk mee bedoeld omdat men daar over kon stappen op boten die de Hollandse IJssel opvoeren. Dit is een afstand van ongeveer 11 kilometer. Personen die naar Utrecht voeren betaalden vijf stuivers. Dat is ongeveer 20 kilometer. Personenvervoer kostte dus ± 1 cent per kilometer. De schipper had maximaal 17 uur de tijd om deze 20 kilometer af te leggen.

Hierbij valt wel te bedenken dat bij een behoorlijke diepgang van het schip, in Vreeswijk op vloedgetij gewacht diende te worden om over de drempel van de sluis naar de Vaartse Rijn te komen. De 11 kilometer naar Vreeswijk waren met de stroom mee. Dit gedeelte van de reis zal dus wel betrekkelijk eenvoudig verlopen zijn. Op de Vaartse Rijn aangekomen diende de boot over een jaagpad getrokken te worden. Dit werd veelal m.b.v. een paard gedaan. Maar armoedige verhalen waarbij dit puur met menskracht gedaan werd, zijn er te over.

Y GEORGH FREDERICK Grave van Waldeck

Alfoo syn Excell. den Hoogh-gebozen Grave George Frederick / Grave

[illegible]

Gepubliceerd door my onderschreven Secretaris der Stede Colenboorch vande Putte van den Raet-Myfster presentie vande Heeren Magystraten den 26. November 1667. Innde Dinsdagh, ende was onderteyckent Gern. Marrewaer Schouten.

Tot CULENBORCH, by LAURENS HAMMIUS, Boekverkooper woonende op de Markt. Anno 1645.

WY GEORGH FREDERICK grave van waldeck Piermont ende Culenborgh, ende Vry-Heere van Tonna, Pallant, Wittem Weert ende Heere van Leck, Lynden, Wildenborch, Kenzwyler, Engelsdorp, Vrechem, Bachum, Dalum, Domprobst tot Halberstadt, des Johanniters Ordens Ridder, ende Commendator tot Lagow, ende Door onse Lieve Getrouwe die vande Magistraet onser Stadt Culenborch bericht, dat den Ordinarissen Dinsdaegsche Weeck-merckten in de selve onse Stadt, van tujt tot tijt is toenemende. Soodanigh dat oordeelen tot profijt vande Stadt, ende gerief vande Inwoonders, en andere die van buyten deselve Weeck-merckt frequenteren, oock tot een merckelicken aenwas van dien strecken soude, dat men daer by ordineerde noch een ander Weeck-merckt, in voorsz. onse Stadt te houden op gelijcke voordeel, Recht, en Privilegie als die Dinsdaechse Weeck-merckten by Loffel. Gedacht. Onsen Heere Vader Graef Floris van Culenborch den 23. january 1609. gefondeert ende Geprivilegeert, ende dat die tweede Weeck-merckt bequamelick soude kunnen aen-gestelt ende gehouden werden op eenen Vrydag. Soo ist, dat wy daer op gehadt hebbende het Advijs van die van onsen Rade en oock lieve Getrouwen, ende rijpelijk geexamineert ende geconsidereert, dat daer toe te consideren ende examineren stonde, hebben geordonneert ende gestatueert, als wy ordonneren en statueren by desen, dat van nu voortaan alle Vrydag in onse Stadt Culenborch sal gehouden en geexerceert worden een tweede Weeck-merckt-dagh op gelijcke Privilegie als de eerste Dinsdaechse, te weten, dat alle uytheemse Persoonen ende Goederen op den voorsz. tweeden Weeck-merct niet en sullen mogen worden

gearresteert, noch bekommert, maer henluyden vry en vranck haer neeringe ende hanteringe sal gelaten worden te doen, beginnende de tweede Weeck-mercte des Donderdaech s'nademiddags ten vyf uyren tot Saterdaghs smorgens ten ses uyren, als wanneer deselve vryheyt van Jaerlijcx pardonneren volgens voorgaende Ordonnantie, Ende ten eynde niemant hier van Ignorantie sal hebben te pretenderen, Ordonneren dat dese vande Puye van den Stadt-Huyse Gepubliceert, ende op onse Stadts Poorten sal worden gaeffigeert, gegeven op onsen Huyse Culenborch den 3. November 1667. ende was onderteyckent G. Fritz G.Z.W.P.C. ende met hoogh-gemelte Extie. Pitsier in roodenlacque op 't Spatium Gedruct.

Alsoo syn Eccell. Den Hoogh-geboren Grave Georgh Frederick/ Grave van Waldeck Piermont en Culenborgh/ etc. Onsen Genadigen Heer goet gevonden heeft te Ordonneren en statueren een tweeden Weeck-merckt-dagh/ omme op alle vrijdagen binnen dese Stadt Culenborgh gehouden te worden/ daer van op Vrydag aenstaende de eerste sal gehouden ende geecessseert worden. Soo hebben de Magistraet goet gevonden tot gerief van alle passanten/ en allen den genen die den voorsz. Weeck-merckt-dagh believe te frequenteren te ordonneren/ gelijck zij doen bij desen/dat van nu voortaan alle vrijdagen des smiddaechs ten een uyr precijs sal af-varen van hier op de Vaert en soo voors naer Utrecht een bequame goede en overdeckte schiet-schuit ten eijnde eenen yegelijck met syne Waren en Koopmanschappen gerieft ende bequamelijck naer Utrecht gevoert konnen werden/ende sal bij een yegelijck persoon voor vracht van hier op de vaert drie stuyv. Ende voorts

naer Utrecht gaende te samen vijf stuyv. eens/ voor welck loon of vracht eenen yder die 't belijft des nachts in de schuyt sal mogen verblijven/ daer in begrepen sal syn een kint op de schoot vande Moeder. Item een mandeken oft paccken dat een persoon op sine schoot kan bergen/ ende alle 't gene van paccken of sacken buyten 't selve is/ daer van betaelt worden volgens de Ordonnantie daer op voor desen gemaect. Lastende de voors. merckt-schippers eenen yegelijck goet gerief te doen/ en alsoo prijs op haer tijdt af te varen/ omme des avonts oft ten langsten Saterdagh voor opgaen der poorte tot Utrecht aen de Merckt aldaer te konnen syn/ op pene dat by de Heere Magistraet sal worden voorsien/

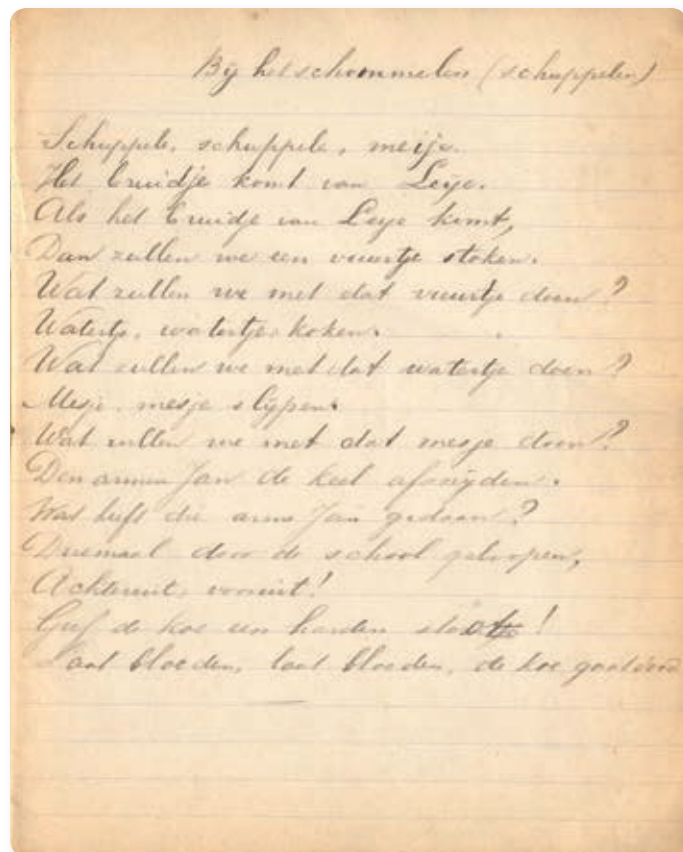
gelijck deselve Merckt-Schippers mede bij desen expres belast worden voortaan des Donderdaechs precijse de klokke twee uyren af te varen/ eenen yegelijck kan hem hier naar reguleren.

gepubliceert door my onderschreven Secretaris der Stadt Culenborgh vande Puye van den Raet-Huyse ter presentie vande Heeren Magistraet den 26. November 1667. sijnde Dijnsdagh, ende was onder-teyckent Corn. Hoevenaer Secretaris.

tot CULENBORCH, by LAURENS HAMMIUS, Boeckverkooper woonende op de Merckt, Anno 1667.

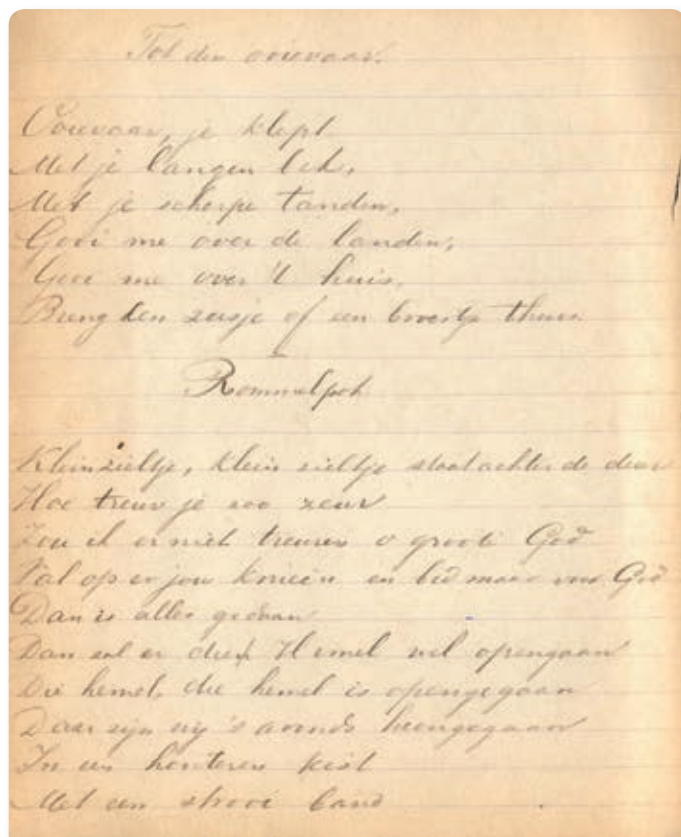
Kinderversjes verzameld door J.B. van der Ham

BIJ HET SCHOMMELEN (SCHUPPELEN)

Schuppele, schuppele, meije.
 Het bruidje komt van Leije.
 Als het bruidje van Leie komt,
 Dan zullen we een vuurtje stoken.
 Wat zullen we met het vuurtje doen?
 Watertje, watertje koken.
 Wat zullen we met dat watertje doen?
 Mesje, mesje slijpen.
 Wat zullen we met dat mesje doen?
 Den armen Jan de keel afsnijden.
 Wat heeft die arme Jan gedaan?
 Driemaal door de school gelopen,
 Achteruit, vooruit!
 Geef de koe een harden stoot!
 Laat bloeden, laat bloeden, de koe gaat dood.

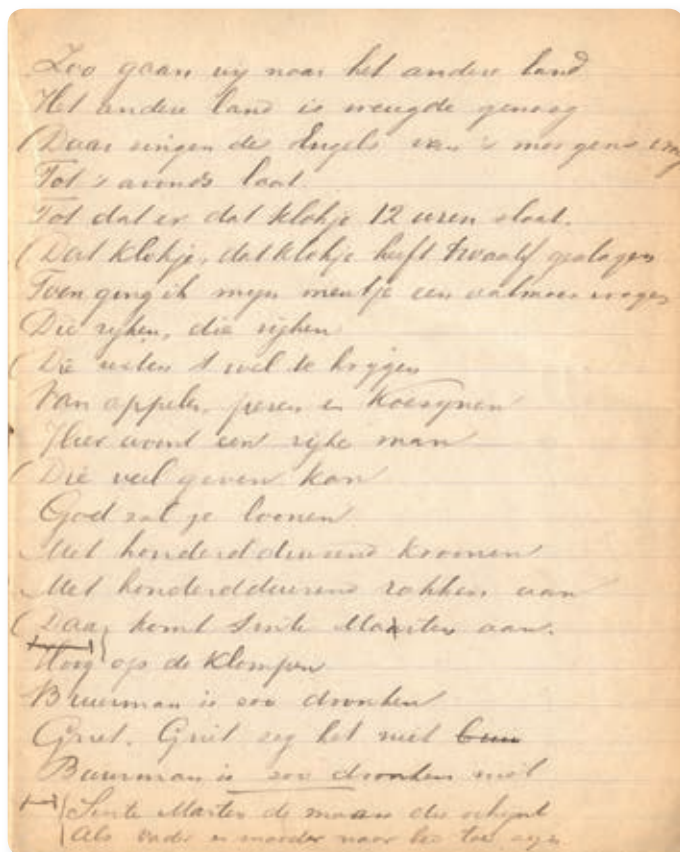

TOT DEN OOIEVAAR

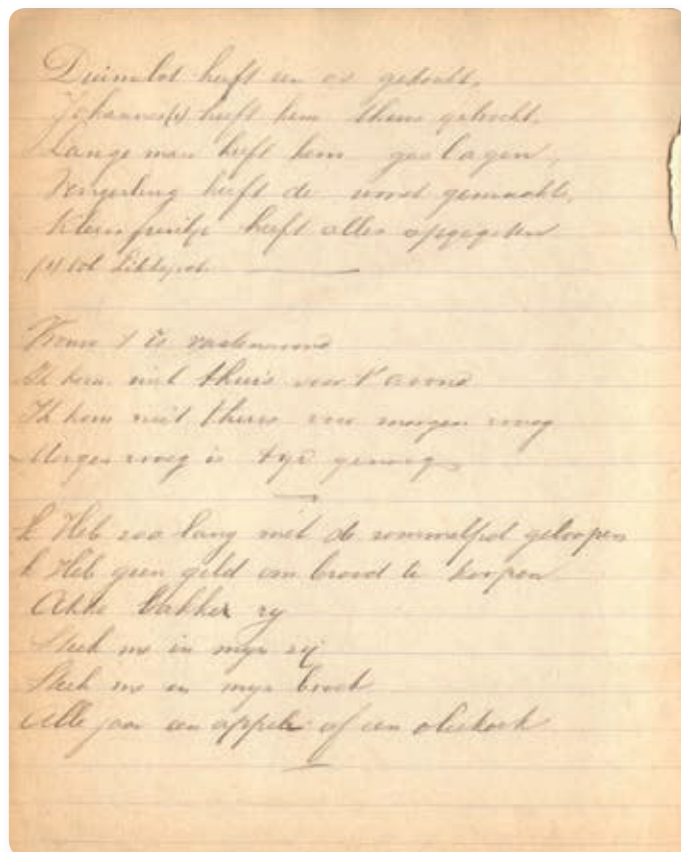
Ooievaar, je kijkt.
 Met je langen bek,
 Met je scherpe tanden,
 Gooi me over de landen,
 Gooi me over het huis,
 Breng een zusje of een broertje thuis.

Rommelpot

Klein zieltje klein zieltje staat achter de deur
 Hoe treur je zoo zeur
 Zou ik er niet treuren o groote God
 Val op er jouw knieën en bid maar God
 Dan is alles gedaan
 Dan zal er dien hemel wel open gaan
 Die hemel, die hemel is open gegaan
 Daar zijn wij 's avonds heengegaan
 In een kortere kist
 Met een strooi band

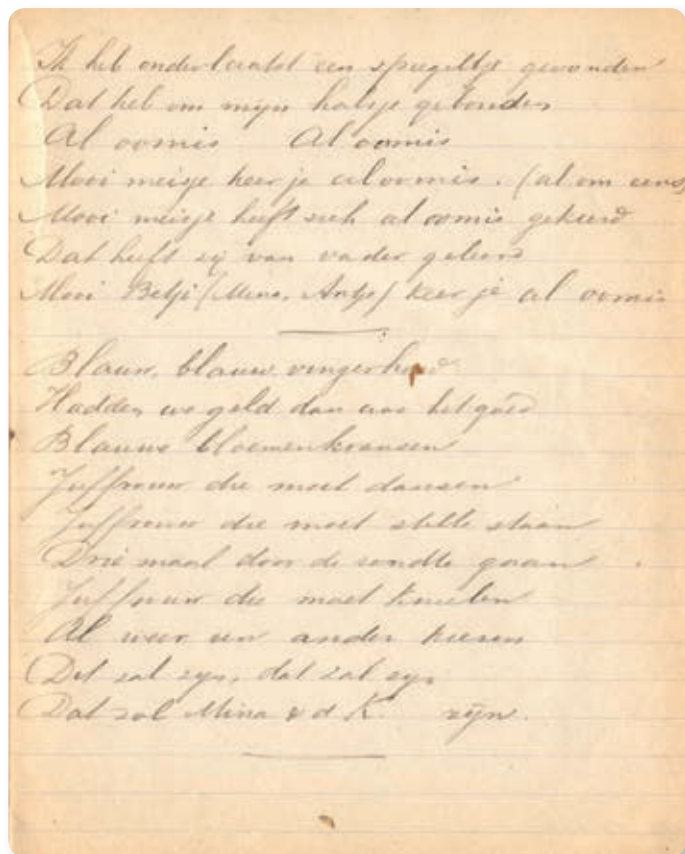
Zoo gaan wij naar het andere land.
 Het andere land is vreugde genoeg
 Daar zingen de Engels van 's morgens vroeg
 Tot 's avonds laat
 Tot dat er dat klokje 12 uren slaat
 Dat klokje, dat klokje heeft 12 geslagen
 Toen ging ik mijn meutje een aalmoes vragen
 Die rijken die rijken
 Die weten 't wel te krijgen
 Van appelen, peren en Koesijnen
 Hier woont een rijke man
 Die veel geven kan
 God zal je loonen
 Met honderdduizend kroonen
 Met 100.000 rokken aan
 Daar komt Sinte Marten aan
 Sinte Marten de maan die schijnt
 Als vader en moeder naar bed toe zijn
 Hoog op de klompen
 Buurman is zoo dronken
 Griet, Griet zeg het niet
 Buurman is zoo dronken niet

Duimelot heeft een os gekocht,
 Johannes⁽¹⁾ heeft een thuis gebrocht
 Lange man heeft hem geslagen
 Vingerling heeft de worst gemaakt
 Klein fluitje heeft alles opgegeten
 (1) Ook Likkepot

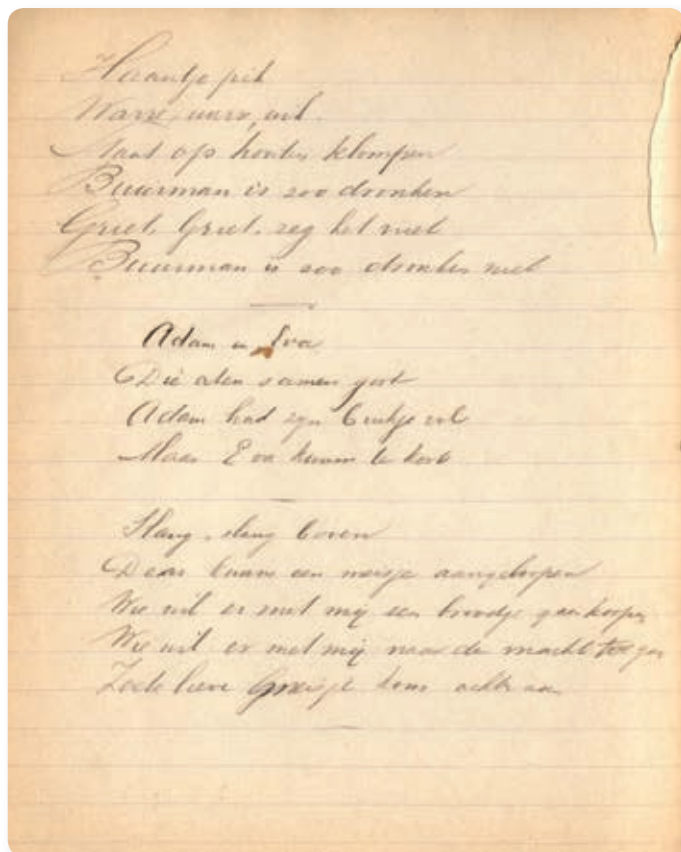
Vrouw 't is vastenavond
 Ik kom niet thuis voor 't avond
 Ik kom niet thuis voor morgen vroeg
 Morgen vroeg is tijd genoeg

Ik heb zoo lang met de rommelpot gelopen
 ik heb geen geld om brood te kopen
 Akke bakker rij
 Steek me in mijn zij
 Steek me in mijn broek
 Alle jaar een appel of een oliekoek

Ik heb onderlaatsst een spiegeltje gevonden
 Dat heb ik om mijn halsje gebonden
 Al oomis Al oomis
 Mooi meisje keer je al oomis (al om eens)
 Mooi meisje heeft zich al oomis gekeerd
 Dat heeft zij van haar vader geleerd
 Mooi Betje (Mina, Antje) keer je al oomis

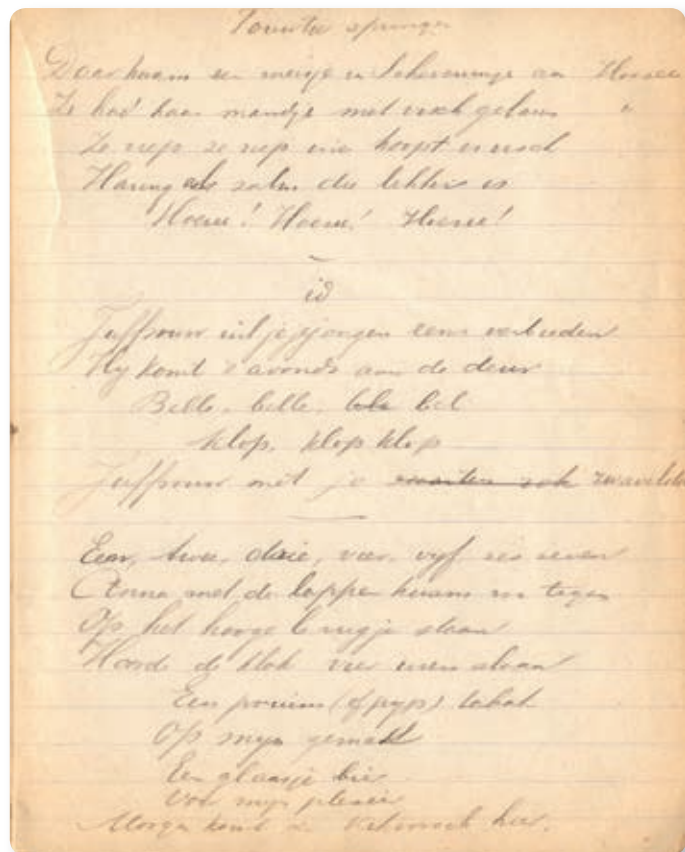
Blauw, blauw, vingerhoed
 Hadden we geld dan was het goed
 Blauwe bloemenkransen
 Juffrouw die moet dansen
 Juffrouw die moet stille staan
 Driemaal door de rondte gaan
 Juffrouw die moet knielen
 Alweer een andere kiezen
 Dit zal zijn, dat zal zijn
 Dat zal Mina van der K. zijn

Haantje pik
Warre, warre wik.
Staat op houten klompen
Griet, Griet, zeg het niet
Buurman is zo dronken niet.

Adam en Eva
Die aten samen gort
Adam had zijn buikje vol
Maar Eva kwam te kort.

Slang, slang boven
Daar kwam een meisje aangelopen
Wie wil er met mij een broodje gaan koopen
Wie wil er met mij naar de markt toe gaan
Zoete lieve meisje kom achteraan

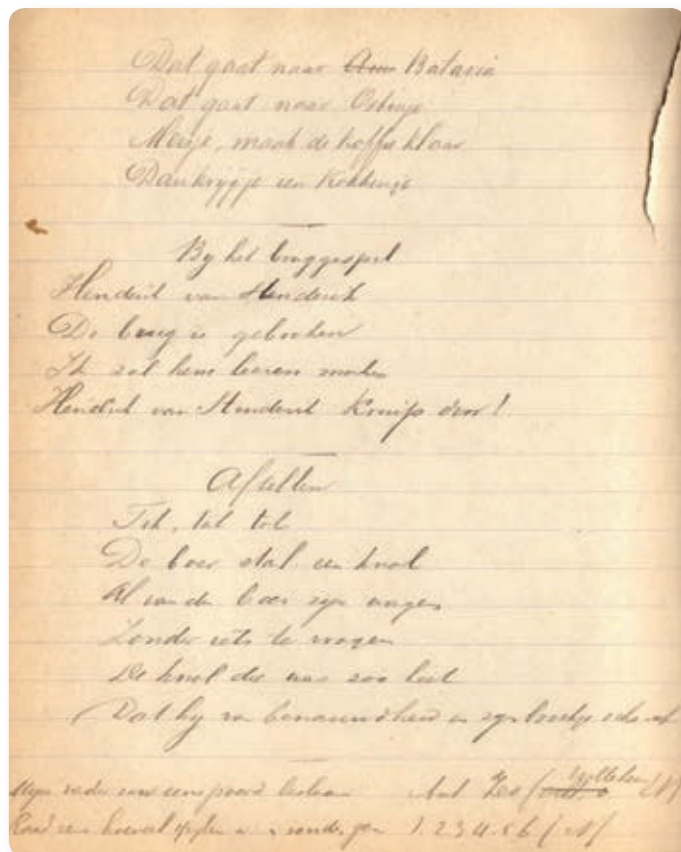

TOUWTJE SPRINGEN

Daar kwam een meisje in Scheveningen aan. Hoezee
 Ze had haar mandje met vis gelaën. Hoezee
 Ze riep, ze riep wie koopt er visch
 Haring als zalm, die lekker is
 Hoezee! Hoezee! Hoezee!

Touwtje springen
 Juffrouw wil jij je jongen eens verbieden
 Hij komt s avonds aan de deur
 Belle belle bel
 Klop klop klop
 Jjuffrouw met je zwavelstok

Een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven.
 Anna met de lappen kwam ze tegen
 Op het hoge brugje staan
 Hoorde de klok vier uren slaan
 Een pruimen (of pijp) tabak
 Op mijn gemak
 Een glaasje bier
 Voor mijn plezier
 Morgen komt de kikvorsch hier

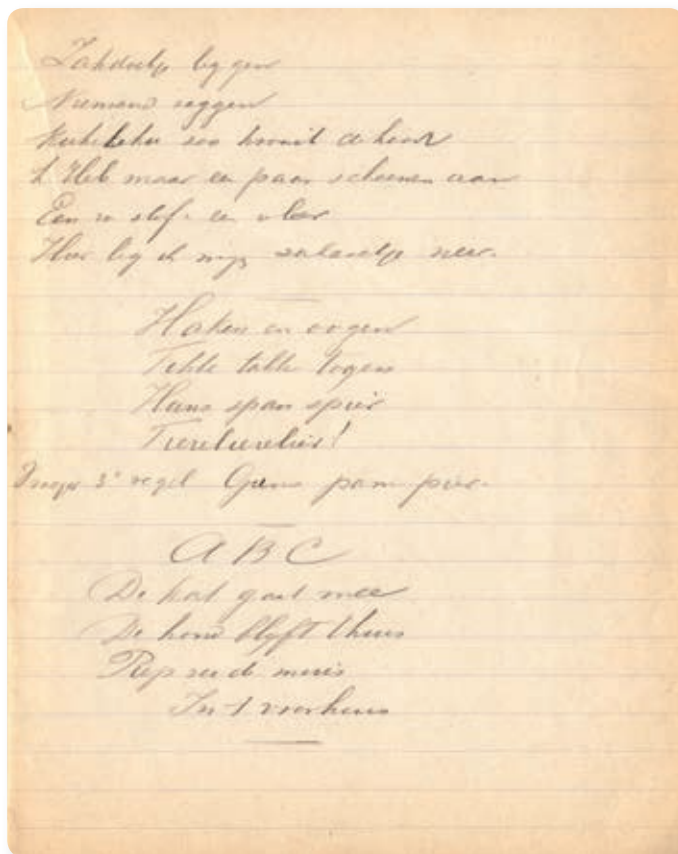

Dat gaat naar Batavia
 Dat gaat naar Ostinje
 Meisje, maakt de koffie klaar
 Dan krijg je een Kokkinje

Bij het bruggespel
 Henderik van Henderik
 De brug is gebroken
 Ik zal hem leeren maken
 Henderik van Henderik kruip door!

Aftellen
 Tik, tak, tol
 De boer stal een knol
 Al van den boer zijn wagen
 Zonder iets te vragen
 De knol die was zo heet
 Dat hij van benauwdheid in zijn broekje scheet.

Mijn vader zou een paard beslaan (tot Zes
 (willekeurig))
 Raad eens hoeveel spijkers er zouden gaan. 1,2,3,4,5,6
 (N)

Zakdoekje leggen

Niemand zeggen

Kukeleku zo kraait de Haan

Ik heb maar een paar schoenen aan

Een van stof en een van leer

Hier leg ik mijn zakdoekje neer.

Haken en ogen

Tikke takke togen

Hans span spier

Tierelierelier!

Vroeger derde regel: Guns pam pier

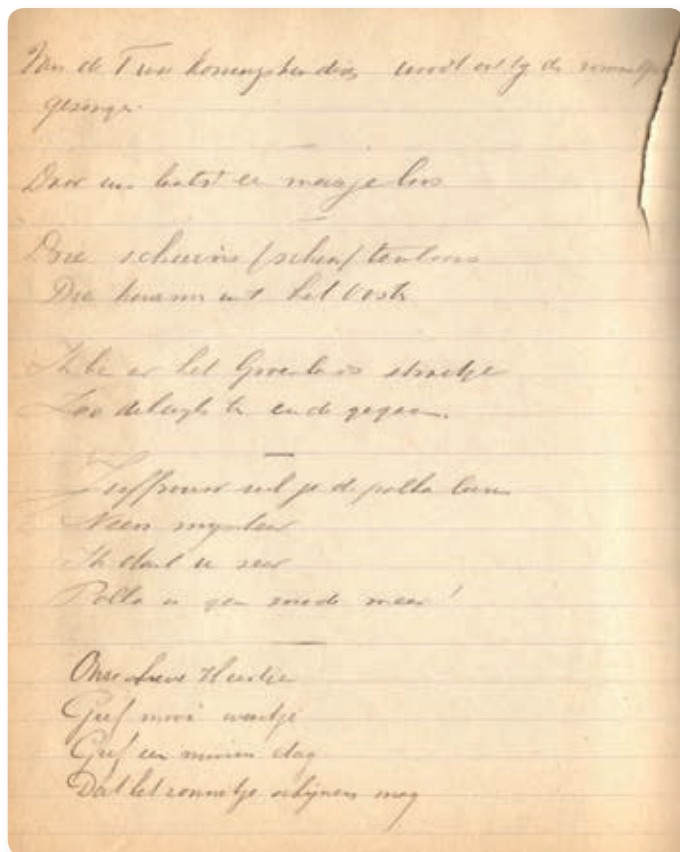
ABC

De kat gaat mee

De hond blijft thuis

Piep zei de muis

In 't voorhuis

Van de Twee Koningskinderen wordt altijd
rommelpot gezongen.

Daar was laatst een meisje loos

Drie schuins (schuin) tamboers
die kwamen uit het oosten

Ik ben er het Groenloos straatje
Zo dikwijls te einde gegaan

Juffrouw wil je de polka leren

Nee meneer

Ik dank u zeer

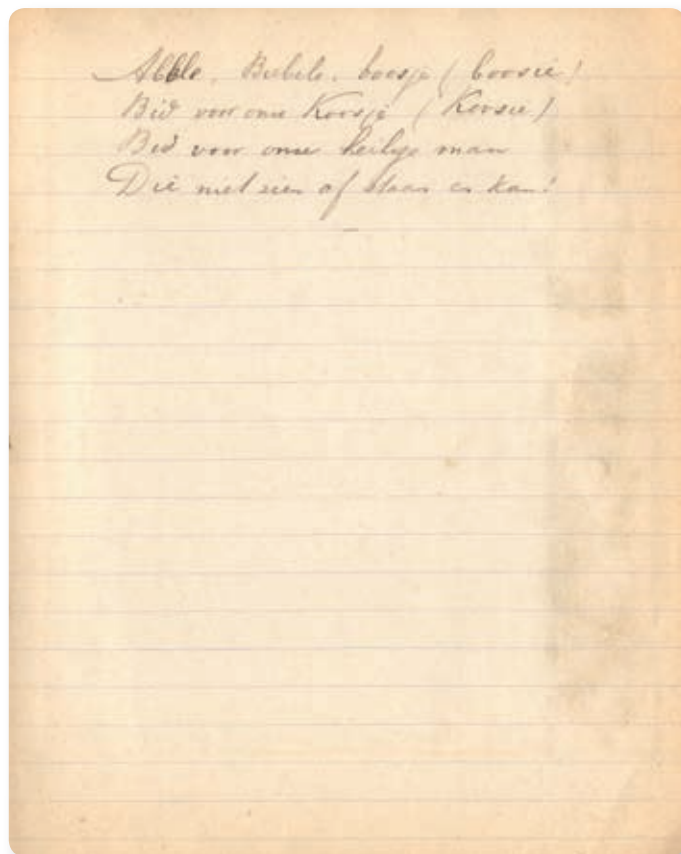
Polka is geen mode meer

Onze Lieve Heertje

Geef mooi weertje

Geef een mooien dag

Dat het zonnetje schijnen mag

Abele, Biebele, boosje (boosie)

Bid voor onze Koosje (Koosie)

Bid voor onze heilige man

Die niet zien of staan en kan!

Zingt speelt ter ere van dez' maged

Vanuit het archief: Een tweede Vrye Weeck-merckt binnen Culemborg

Kinderversjes verzameld door J. B. van der Ham